

Г. ПРӘЛІ

**Т. КӘКІШҰЛЫНЫң МҰХТАР ӘУЕЗОВТІ
ТАНУЫ МЕН ТАНЫТУЫ
(Бір мақаладан тұган ойлар)**

М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты

Қазақстанның еңбек сінірген қайраткері, Халықаралық жоғары мектептер ғылым академиясының (Қазақстан белгімі) Құрметті академигі, Еларалық қоғамдық Айтматов академиясының академигі, Қазақстан Жазушылар одағының Сәкен Сейфуллин атындағы сыйлығының лауреаты, «Парасат» орденінің иегері, филология ғылымдарының докторы, профессор Тұрсынбек Кәкішұлының өзі жазғандай «..Айтысқа түскенде өрекпіп кетіп, өз ойын жалаңаштап ашық айтатын мінезімен-ақ» осынша марапатқа ие болуы», қазақтың кара қылды қақ жарған қайраткері» атануы оңайлықпен алынар асу, абырай-атақ емес. Ол үшін тек Тұрсынбек Кәкішұлындай өзін сыйлата білетін, өзін мойындана білетін, ел мұддесі үшін қандай құрбандықтан да тайсалып қалмайтын қаламгер, қайраткер, курескер болу керек шығар. Әрі десе өмірлік мұраты мен өнерпаздық тақырыбының өзегіне айналған «Ақиқаттар әлемі» әдетте әділетті пікір мен таза көркемдік құндылықтар тұрғысынан талданатын әдеби сын бардағана үстемдік алмай ма? Сын секілді жүгі ауыр жанрдың тарихы мен теориясын, әдебиет тарихының әр кезеңіндегі әдеби айтыстар мен даудамайлардың себеп-салдарын іздеп, бұл жанрдың қалыптасу, даму сатыларын жүйелей отырып, қазақ әдебиеттануында алғаш рет бас-аяғын бүтінделеп, тұтас зерттеген бірден-бір зерттеуші де – Тұрсынбек Кәкішұлы. Және ұлттық әдебиеттану ғылымының тарихын, оның сан алуан жанрлық түрлерінің тарихи дәүірлеу кезеңдерін жеке-жеке тақырыптар бойынша зерттейтін өзіндік мектебін қалыптастырған қажымақ ұстаз да – Тұрсынбек Кәкішұлы. «Айтысқа түссе өрекпіп кететін» кесір мінезі де оның ақырат десе аркасы бардай, артық сөзге бармайтын, өтірікті өрге басқызбайтын батылдығы зерттеушінің жазған әрбір шығармасынан, оның жазылу стилінен де танылып тұрады. Біз бұны көрнекті ғалымның қазақ әдеби сынының тарихы, ұлттық әдебиеттану ғылымының дәүірлеу мәселелері, актаңдақтар мен алаш мұралары, сәбитеттану, сәкенттану, мұхтартану т.б. салаларындағы сүбелі еңбектерінен оқып, білеміз.

Біз бұгін Тұрсынбек Кәкішұлының «Сын мен сыншы. Жанр жайлауы» деген оқу құралының 1-кітабына (Алматы: Қазақ университеті, 2007. 462 б.) енген «М.Әуезовтің асыл ойлары» атты 3 ғылыми мақаладан тұратын топтамасындағы мұхтартану мәселелеріне ғана тоқталмақпyz. Оның «1. Кеменгер ғибраты» деген тараушасында қандай мәселе болса да төтесінен айтып, тұрасын сөйлейтін ғалым: «Мұхтар Әуезовті Абайсыз ауызға алу әбес дүниe. Өйткені оның кеменгерлігі, ұлылығы, өміршендігі Абаймен өрістес. Мұнысы ұлының етегіне жармассам ұлы болармын деген бақай есеп, қысыр құлық емес екенін, бар тыныс-тіршілігімен, жан-тәнімен беріле істеген қайраткерлігі екенін тарих қуәлендіреді», – деп, алғашқы сөйлемінде-ақ өзінің ток етер түйінін ашып айтады (162-б). Бұлай тік айтып, тосын түйін жасамаса Тұрсынбек аға бола ма?. Оған кейде еріксіз тоқталып, ойланып, таңырқап әрі тосырқап қаласыз. Шынында да ұлы суреткөр туралы осы күнге дейін жазылған сын мақала болсын, мадақтау, марапаттау болсын мынадай «мінезді» мойындау сирек. Саған қарап Мұхтардай дара дарынның даланың данагөйі ұлы Абайды зерттеуінің өзі өрістес, өрелес болғандықтан шығар деген ойға еріксіз қаласыз. Талант талантты алыстан танитыны секілді ұлылар да өзара ұғысқанда ғана ұлы дүниe туатыны табиғи заңдылық шығар. Бір топыраққа табандары тиіп, тағдыр табыстырған қос талант екі кезеңінде перзенттері болса да бір-бірімен рухани болмыстары тұтасқан тұлғалар-тын. Алты жасында Абайдың алдына барып, өлеңдерін оқып, батасын алған бала Мұхтар ұлы ақынның өмірі мен шығармашылығын зерттеймін деп ойлады ма екен? Әрине, жоқ. Алайда сол Мұхтар Абай мұрасын танып, әдеби, ғылыми негізде зерттеуге бақандай бір бозбаланың жасын – 26 жылды арнаса, ол жөніндегі түрлі жанрда жазылған көркем шығармалар жазуы – 12 жылдың жемісі еді. Және Мұхтар Әуезовтің бір ғана Абай мұрасы айналасындағы зерттеулері мен көркем дүниелерінің өзі бірнеше томдық басылымдарға ұласқаны белгілі. Мәселен, М.Әуезовтің 50 томдық академиялық толық шығармалар жинағының

жарыққа шығуы сөз жоқ соның күесі. Әлі де оған енбей қалған, енсе де ықшамдалған дүниелер, яғни ұлы ақын жайлы әлі де жарық көрмеген, түрен түспеген Мұхтар мұрасының молдығы тағы мәлім.

Мақала авторы көрнекті ғалым Тұрысінбек Кәкішұлы 1918 жылы «Абай» атты журналда жариялана бастаған алғашқы мақалаларынан басталған Мұхтар Әуезовтің еңбегін: «Осы дәуірден бастап Абай данышпандығының сырына үңілу, оның қадір-қасиетін түсіндіру, насиҳаттау саласында Мұқан атқарған істің шетіне шығу қын, саны жеткізгісіз ұлан-гайыр дүние. Осындай жәдігерлікпен еңбек еткен ғұлама Әуезовтің Абайтану ғылымының негізін салып, қазақ әдебиеттансуында оңаша отау тіктіруі – мақтандышип айтатын қайраткерлік», – деп жоғары бағалайды (162 б.). Автор заманынан озық ойлы зерек сөз зергері Әуезов пен ұлы ақын Абайдың Шығыс пен Батыстың классикалық әдебиетінен және ұлттық сөз өнерінің қайнар бұлағынан жүйелі түрде нэр алған, төл әдебиетіміздің көркемдік-эстетикалық дәстүрін қалыптастырган тұлғалар қатарына жатқызады.

Сөйтіе отырып: «...Ал шындығына келгенде кеменгерді кеменгер таныған шакта, олар бір-біріне әсер-ықпал жасаған тұста екеуі ғана жарқырап қоймай, елдің мәртебесі өсіп, шығар төбесі биіктейді екен», – деп ұлтылар үндестігі ұлт үстемдігіне ұласарын да ұғындырады (162 б.).

«II. Алып алған асуладар» атты екінші мақалада автор қазақ әдебиетіндегі қара сөздің алғашқы қалыптасу кезеңінде-ақ өз қатарынан оза шауып, дара танылған талантты дарын иесі М. Әуезовтің көркем шығармаларын қәсіби сыншы тұрғысынан талдан, мағыналы ой айтуды мұрат тұтқан. XX ғасыр басындағы ұлт зияялышарының түгелге жуығы әмбебаптық қызмет атқарып, әдебиеттің де, өнердің де, мәдениеттің де, білім беру саласының да т.б барлық майданында терге малшынып еңбек етуді өздерінің ел алдындағы перзенттік парызы сезінгені рас. Біреудің бұйрығы мен нұсқауын күтпей, қаржы мен уақытпен санаспай, атқарылар істің ірілі-ұсақтығына қарамай, тек қазаққа қажетті қызмет деп түсінген ұлтжанды тұлға М. Әуезов те әдебиеттің барлық жанрында азаматтықпен адаптацияның озашынан оза шауып, дара танылған талантты дарын иесі М. Әуезовтің көркем шығармаларын қәсіби сыншы тұрғысынан талдан, мағыналы ой айтуды мұрат тұтқан. ХХ ғасыр басындағы ұлт зияялышарының түгелге жуығы әмбебаптық қызмет атқарып, әдебиеттің де, өнердің де, мәдениеттің де, білім беру саласының да т.б барлық майданында терге малшынып еңбек етуді өздерінің ел алдындағы перзенттік парызы сезінгені рас. Біреудің бұйрығы мен нұсқауын күтпей, қаржы мен уақытпен санаспай, атқарылар істің ірілі-ұсақтығына қарамай, тек қазаққа қажетті қызмет деп түсінген ұлтжанды тұлға М. Әуезов те әдебиеттің барлық жанрында азаматтықпен адаптацияның озашынан оза шауып, дара танылған талантты дарын иесі М. Әуезовтің үлттың өліп-өшіп жақсы қөрғен нағыз ұлт зияялышары ғана осындай жанкештілікке баратының қалың қазаққа Алаш ардақтылары осылай дәлелдеп бергені бар. Қазақтың рухани құндылықтары қай қырынан ақсап жатса, қазақ зияялышары сол тұсту тонықтырып, тіпті аяғынан тік тұрып кетуіне дейін көтеріп, еңбек еткендерін қазақ әдебиеттің тарихынан, әсіресе Алаш ардагерлерінің қаламгерлік және қайраткерлік қызметтерінен жақсы белеміз. Талантты тұлға М. Әуезов те тырнақ алды туындысы «Қорғансызызың құн» атты әңгімесімен классикалық көркемдікке қол жеткізіп, көпшілікті тәнні еткенімен қазақтың қара сөзін ішкі жан дүниесімен жақсы көре тұра қысқа мерзімге болса да қоя тұрып, ұлттық руханиятта ақсап жатқан, қалың жұртқа жана ойды, азаттық идеяны тез және қарапайым түрде түсіндірудің таптырмас құралы болған театр өнерін өркендештеге табандап, он жылдай уақытын арнайы арнап қарымды еңбек еткені кімді болса да ойландырмай қоймас. М. Әуезовтің үлттық театр өнерінің туып, қалыптасу, даму жолындағы адаптацияның озашынан оза шауып, дара танылған талантты дарын иесі М. Әуезовтің үлттың өліп-өшіп жақсы қөрғен нағыз ұлт жанрында әдебиеттің өміршіндегін танытып, сахна төрінен түспей келуі де соның айқын айғағы болса керек. Міне, осы мәселені зерттеуші Тұрысінбек Кәкішұлы осы шағын еңбегінде егжей-тегжейлі талдан, бағасын береді: «Қазақтың үлттық драма театрының шымылдығы М. Әуезовтің «Еңлік-Кебегімен» ашылып, «Қаралғазын» толысқанын, құні бүгінге дейін театр репертуарының алтын қазығы болып келе жатқанын былай қойғанда, әуелі музыкалық, кейіннен операға айналған театр мызызының «Айман-Шолпанмен» басталып, «Абай» операсымен өркендей түсіуі де кездейсоқ емес» (168-б.). Ғалым осы кезеңдегі кеменгер жазушының үлттық театр өнерінің репертуарын «Тұнгі сарын», «Алма бағында», «Шекарада», «Абай», «Қара қыпшақ Қобыланды» т.б. сынды сахналық қойылымдарымен байытқаны белгілі. М. Әуезовтің драматургиялық шығармалар жазумен қатар, олардың идеялық көркемдігі мен қәсіби шеберлігін шындау мақсатында теориялық туындылар, зерттеу енбектер жазғанын (1926 жылы «Жалпы театр өнері мен қазақ театры» т.б.) және өзге де өркениетті елдің озық тәжірибесінен тағлым алушы өнеге етіп аударма (В. Шекспирдің «Отелласын», «Асауға тұсауын», Н. Погодиннің «Мылтықты адамы», Н. Гогольдің «Ревизорын» т.б.) жасауын да ұлттың сүюдің, оның ертеңіне алаңдап, келешектің көсегесін көгерту жолындағы табанды еңбегінің жарқын көрінісі деуге болады. Жазушының өз тарапынан драматург-авторларға қолдау танытып, ұлттық театр өнері мен сахна мәдениетінің марқаюына мөлшерсіз үлес қосқанын нақты тарихи

деректер мен дәйектеп: «30 жылдар М. Әуезов үшін театр дәуірі болды» деп ғылыми тұжырым жасайды.

Дегенмен М. Әуезовтің ішкі жан дүниесіне маза бермеген басыбайлы тақырыбы – абайтанудан алыстамағанын да зерттеуші зерек оймен зерделеп, зейінді соған салады: «...М. Әуезов 20-жылдардан бері бүкіл өнерпаздығының өзегі болған Абайдан бір сәтке көз жазбады, емін-еркін көсілер кезеңді сағына күтті» (169-б.), – деп шығармашылық шабыттың от алар шағын шамалап береді. М. Әуезов шығармашылығының ішкі мағынасы мен көркемдік-эстетикалық жүйесін ашып, басты тақырыбын айқындаиды. Жазушының жүргегіне жақын, табиғатына таныс тақырыбы бойынша қанша қара терге түсіп, еңбек етсе де енжарлыққа салынып, салғырттық танытпайтынына сүйсіне отырып, зерттеуші оның 1932 жылы Абай жинағын шығаруын, 1934 жылы Абайдың қайтыс болғанына 30 жыл толуына «Абайдың ақындық айналасы» деген іргелі еңбек жазуын, 1939–1940 жылдары Абайдың 2 томдығын даярлауы, архивтер ақтарып, экспедицияға шығуы, ұлы ақынның өмірі мен өнеріне қатысты құнды құжаттар мен тарихи деректерді талмай іздеуі т.б. секілді іркілліссіз ізденісте болғанын, осына әдеби, ғылыми үдерісте үлкен жетістіктерге жеткенін сынши-әдебиетші, ғалым-тарихшы ретінде талдап, түсіндіреді.

Ұлы жазушының Абай туралы алғашқы көркем шығармасы «Татьянаның қырдағы әні» жөнінде дер кезінде (1937) жақсы лебіз білдірген орыс жазушысы С. Радовтың: «..если весь роман будет написан на таком же уровне мастерства, то мы будем иметь в казахской литературе произведение сильное и примечательное», – деген сөзі қазақ прозасының көркемдік қуатының жоғары екендігін сол кездің өзінде өзге ел өкілдері де мойындағанын мәлімдейді.

Алғашқы пікірдегі сенімді М. Әуезов «Абай жолы» эпопеясы арқылы актады. Әлем әдебиетінің рухани қазынасына қосылған ұлы шығарма жайлар әділ пікірін зерттеуші Т. Кәкішұлы 4–5 мәнді жайлар төңірегінде таратып береді:

«Бірінші, тарихтың қозғаушы күші – халық, ол үлкен бе, кіші ме, мәдениетті ме әлде кенже ме өз рухани тірлігімен көрінгенде ғана өзіндік сыр-сымбатымен танылып, әлемнің көп бояуына өзінің нақышын қосады. Сонау Аргентина мен ештегеге таңдана қоймайтын неміс жүртіның «біз бұған дейін казақ деген халықты қалай білмегенбіз, өнерпаздығының мәлдір бастауынан неге сусындағанғыз деп өкініп, таңдай қағулары әшейінгі риторикалық сауал емес. Ел мен елді тек ер ғана теңестіреді, өнерпаз ғана танытады... Осыны бізге М. Әуезов жасап беріп, көсегемізді көгерту, өркенімізді өсірді. Тарихи тақырыпты игеріп, кешегі мен бүгінгін іштей байланыстыру қажеттігін ұқтырды», – деп тыңдан жаңа бір ойдың тізгінін ағытады (171-б.).

Қашанда тұра сөйлеп, әділ пікірінен айнымайтын Т. Кәкішұлы өз стилінен айнымайды. Әрбір сөзі әрлі де сесті зерттеуші қөлгірсіп көп сөзділікке бармайды, нені айтса да нақтылап, нақышымен нағымды жеткізеді. Базбіреулер сияқты бірауыз сөзін бірнеше бетке созып та жатпайды. Екі ауыз сөзбен түйін жасап, ғылыми мәлімет береді:

«Көркем шығарма қай уақытта көздеген нысанасына дәл тиіп, өз биігіне қалай көтерілөрі жайында М. Әуезов екінші тағылым жасады. Ұлы мақсатқа жету үшін өмір шындығын тиіп-қашып, үзіп-жұлып суреттемей, тұтас және ұзақ жыл зерттеу, тірнектеп жинағанды тексеру, қолға түскенге мәз болып, ежіктей бермей, ең мағыналы мен жарқынын таңдал, зерттей суреттеу қажет екендігін ұқтырып кетті» (171-б.).

Зерттеуші әр шығармашылық тұлғаны танытарлық тек өзі терең танып, білетін, табиғаты сүйетін, болмыс-бітімімен біртұтас – тақырыптары болатынын, оны таппай елді таңдандырап талантты туынды тумайтынын М. Әуезовтің 2-ші тағылымы арқылы танытады.

«М. Әуезовтің үшінші ғибраты көркемдік шеберлікten бастау алып, өріс жаяды», – дей келе көбіне: «... ұнамсыз кейіпкерді дөрекі, ақылсыз, парыксыз етіп көрсету машиғы өріс алып келгені белгілі... Осы тас корғанды орасан зор көркемдік күш-куатпен талқандаған дарын – М. Әуезов... Тамырына құрт түсіп, келешегі тұмандана бастаса да бәйтеректігінен айрылмай өткен Құнанбай образы ғана...», – дейді зерттеуші (171-б.). Осы ой арқылы ол кеңестік кезеңдегі әде-биетте қалыптасқан қасан түсінікті тұбірінен құртып, қатып қалған қагидаға айналған қасан «жағымды, жағымсыз образдар» деген жалған пікірге тосқауыл қоюға тағы да М. Әуезовтей ұлының ғана парасаты жеткенін паш етеді. Құнанбай мен Абай сынды әкелі-балалы екі тұлғаның ондай жалған ұғымға бой бере бермейтін ой мен парасатқа құрылған ішкі рухани байлығы мол ойлы образдары «ұнамсыз кейіпкерді» келмеске кетірді. Кейіпкер-адам, образ-тұлға таптық тұрғыдан емес, адами қасиет т.б. тұрғысынан, ал көркем шығарма таптық идея емес, көркемдік категориялар арқылы

кәсіби тұрғыдан талдана бастады. Бұл да біздің ұлттық әдебиеттану ғылыми үшін тың ғылыми тұжырымдар еді.

Зерттеуші ұлы жазушының 4-ші ерекшелігіне «Көркемдік шеберліктің өресін өрлете түскен психологиялық суреттеу тәсілі де осы эпопеяда жарқырап көрінді. М. Әуезов қаламгерлігінің ұлылығы сол, психолог суреттеуді қай деңгейде, қандай мөлшерде пайдалану керектігінің ұтымды үлгісін көрсетуінде...», – деп нақтылап көрсетіп береді (172-б.). Қазіргі кездегі кейбір жазушылардың сезім дүниесінің қыр-сырын теренірек ашамыз деп көп сөзділікке ұрынатындарын, ішкі сезімді іркіліссіз баяндаудың, бейнелеп, суреттеудің жөні осы еken деп тіршіліктің кейбір тұрпайы тұстарын тәмпіштеп, ұсақ-түйекті теріп кететінін қатты сынға алады. М. Әуезовтей «шындықты сезініп, шамадан асырмауга (чувства меры) ...» тырысу керектігін, соңдаған шынайы психологиялық сезімдерді кәсіби шеберлікпен бейнелеуге болатынын ескерtedі.

«Бұлардан кейінгі, менің түсінігімше, ең негізгі тағылым – «Абай жолы» эпопеясы арқылы М. Әуезовтің қазақ прозасының ұлттық дәстүрін қалыптастыруы», – дей келе, қазақ прозасының тарихын, М. Әуезовтер жеткен жетістікті кешегі кеңестік кезеңнен бастайтын шовинистік көзқарасты қатты сынға ала отырып: «...Өнгені былай қойғанда, Абайдың өзін көркемдіктің керемет бесігінде тербетіп, ер жеткізген қазақтың халықтық творчествосы....көркемдіктің кезеңдік сатылары екенін ескермей, «Абай жолын» жападан-жалғыз даралап қою көрер көзге ұят, тарихқа қиянат, әдеби шындыққа жана спайтын нигилистік түсінік», – деген батыл ойлар айтады (172-б.). Кеңес кезеңінде осындағы батыл пікірлер айтту, сірә Тұрсынбек Қекішұлы сынды ұлтжанды әдебиетшіге ғана тән қасиет болса керек-ті. М. Әуезовтің бұл эпопеясының қазақ прозасының ұлттық дәстүрін қалыптастырудың көркемдік құбылыс болып, ұлттық сөз өнерінің өзге өркениетті елдерді мойындауға мәжбүр болғанын біле тұра оны ұлттық дәстүрден даралауға болмайтынын жүргегі даулап айта алған. Қазақ әдебиетінде бай ауыз әдебиеті, мол фольклорлық мұра, сөздік қоры бай, көркемдігі құнарлы қара сөз үлгілері болмаса, Абай өркендеткен қазақтың жана жазба әдебиеті болмаса, XX ғасыр басындағы көркем прозаның кәсіби тұрғыдан қалыптасуы да мүмкін емес еді деген ғылыми пікірді де Т. Қекішұлы айтқанын мойындауымыз керек. Сол кезеңдегі нағыз классикалық көркем туындылардың актандактарға айналып, олардың мектебінен өтіп, кейінгі толқынға алтын көпір болған М. Әуезов шығармаларының тарихи орнын да зерттеуші орынды бағалайды. Өйткені ол ұлттық ойдың өзегі өнерде ғана үзілмейтіндігін дәріптейді.

Тұған әдебиетіміздің көркемдік құндылық тұрғысынан дамып, әлемдік деңгейде бағалануына ең біріншіден, халық өнері мен даналығынан, елдің рухани дәстүрінен нәр алған дарынның гибратты тағымының сырын ашады, зерттеуші. Ұлттың ұяты мен арына айналған көркем сөздің көсемі М. Әуезовтің өзі де: «..Халық бізге көркем өнердің баға жетпес меруерт-маржандарын қалдырды... сол асылдың асылы – адамзат баласының рухы мен ақыл-оійн барша ұрпаққа паш еткен ескірмес, өлмес, өшпес елең-жыр», – деп нағыз өнердің белгісі оның ешқашан да ескірмейтіндігін екендігін ескерткен болатын.

«Сыншыл реализм және Әуезов» атты үшінші макаласында автор өзін «М. Әуезовке оппозициядағы зерттеуші» деген 50-ші жылдардың орта тұсынан қалыптасып, әлі күнге дейін кейбіреулердің көкейінен кete қоймаған пікірдің құпия сырын ашып, «мұндай лақап нeden тарады?» деген саяулға айттар жауабы ретіндегі мәселелерді көтереді. Өзі туралы осындағы пікір қалыптастыруға себеп болған замандастарының әрекеттерін, сөздерін келтіре отырып, оларға ғылыми тұрғыдан дәлелді дәйектер келтіреді. Ел арасында айтылып жүрген алып-қашпа сөздердің ақықатын ашып, өз тұжырымдарын дәлелдеуге тырысқан Т. Қекішұлы пен жазушы М. Әуезов арасындағы диалогтардан сол дау-дамайдың себеп-салдарын ұққандаймыз. Соңдықтан бұл сыр-сұхбатты толық келтіруді жөн санаңдық: «– Орыстың XIX ғасырдағы классикалық әдебиетінде қолданылған көркемдік әдісті Абай орнықтыған сыншыл реализмді басшылыққа алып, қалам жебегеніңіз көп шығарманыздан көрінеді. «Қорғансыздың күні», «Оқыған азамат», «Жуандық» әңгімелерінде осы әдістің іштей түлеуі бар, ал «Қараш-қараш оқиғасы» тұсында ашу-ызага булықкан өжеттілікті саналы күрес-керлікке айналдыру тенденциясы күшейе түседі. Сіз қолданған сыншыл реализм жаңа шындықтың аумағын толық қамти алмай кібіртікдейді, біртіндеп, сатылап, баспалдақтан социалистік реализмге ұласуға беттегені байқалады, – деген кезде, Мұхаң мені жаңа көргендей тесіле қарап, ара-арасында қозғалып қойды.

– Шынында солай еді ғой. Дұрыс көргенсің. Саясат пен эстетиканың тізгінін бірдей ұстай білгенге баяндаудан-ақ көрінер жай еді ғой, – деп Мұхаң терен ойға батқандай кейіпке түсті...» (180-б).

Міне осынау шағын сұхбат көп сырды аңғартады. Жас ізденушінің батыл ойлары мен дәлелді тұжырымдары, ғылыми барлаулары ұлы кеменгердің көңілінен шығып, шындыққа жүгінуге тұра келгендейдің дәлелдесе керек.

Қазақ әдебиетіндегі сын тарихын теренде зерттеу барысында әр кезеңдерде белен алған әдеби бағыттар барысын зерделеген зерттеуші өткен ғасыр басында қонышша капитап кеткен «измдердің» талайын талдап, әдеби өмірдегі өзіндік орнына барлау жасағаны, олардың қай бағытта дамып, қандай көркемдік әдістерге ұласқаны жайлы ғылыми пікірлері, оның нақты көркем мәтіндерді ала отырып айтқан тұжырымдары жазушының көңілінен шығуы да әбден түсінікті. Ұлттың рухани мұралары мен дәстүрлерін дүниежүзілік өркениеттер арасындағы өзіндік дербестігі мен ерекшелік өрнегін сақтау үшін зерттеушінің ұлттық танымды дәріптеу мәселесін қоюы да маңызды.

Өзі қаншама сынға алынса да алған бетінен қайтпайтын принципшіл, қайсар жан М. Әуезовтің жазушылық шеберлігінің сыншыл реализм әдісі қазанында қайнап, әлем әдебиетіне өз улгімізбен танылғанымызды ашық айтады. Және ғалым: «...сыншыл реализм дәстүрлерінің кейіннен социалистік реализм деп аталатын әдісті аяқтандыруға өнерпаздық ықпал жасағанын аңғармау, байқамау, сайып келгенде, творчестволық өмірдегі тарихи сабактастықтың сакталу жөніндегі диалектикалық занылышыққа қарама-қарсы шығуымен тең болмақ», – деп қарсыластарынан қаймықпай, батыл түйін жасайды (194-б.). Бұл әдеби үрдіске тән табиғи занылышық екендігін көптеген ғылыми деректер мен мысалдар келтіре отырып дәлелдейді. Әдетте әдеби дамудағы әрқыл ағым-бағытты аңғару, көркемдік таным-біліктегі ізденістерді зерттеу т.б әр кезеңдерде белен алып отыратын көркемдік құбылыстарды теориялық тұрғыдан түсіну мен түсіндіру қажеттілігі өз-өзінен туындалған отырары хақ.

Әдебиет пен ғылым алдындағы ары мен рухы таза көрнекті тұлға Тұрсынбек Кәкішұлы өзінің бүкіл саналы ғұмырын туған ұлтының тарихтағы орнын анықтауға, ел тарихын жасаған Абай мен Мұхтардай тарихи тұлғаларды тану мен танытуға арнағанын жоғарыда талданған еңбектер тағы да дәлелдей түседі. Тәуелсіз ойлау жүйесі қалыптасқан қайраткердің өз ұлтын сүйіп, ұлықтауы да осындағы ұлы істері арқылы айқындалмақ.

G. Prali

ВКЛАД Т. КАКИШЕВА В ИЗУЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА М. О. АУЭЗОВА

Рассматривается вклад профессора Т. Какишева в изучение творчества М. О. Ауэзова. Указаны основные особенности ученого Т. Какишева: его честность и принципиальность как творческой личности, добросовестное отношение к литературному труду. Систематизированы периоды изучения Какишевым творческой деятельности великого ученого: Ауэзов-абаевед; Ауэзов-прозаик, Ауэзов-драматург, Ауэзов-ученый. Наряду с этим в статье показан путь углубления ученого-литературоведа Т. Какишева в поэтику М. Ауэзова.

G. Prali

THE CONTRIBUTION OF KAKISHEV IN STUDYING CREATURE OF M. O. AUEZOV

This article discusses the contribution of the professor T. Kakishev to the study of M. O. Auezov's creative writings. Main features of the scientist T. Kakishev such as honesty and principal character of the creative person, true attitude to writing have been outlined. The article includes the systemized periods of study of the creative work of the great scholar by Kakishev: Auezov-researcher in Abay studies; Auezov-novelist, Auezov-playwright, Auezov-scientist. Also the article shows the way of in-depth studies of M. Auezov's poetry by the literary scholar T. Kakishev.